

Ognjen Pribičević

Institut društvenih nauka, Beograd

opribicevic@idn.org.rs

Tramp, Džonson i Novi primitivizam – pojavni oblici i uzroci velike krize u SAD i UK*

Apstrakt: Tokom nekoliko poslednjih decenija dogodile su se velike promene u dve najuticajnije zemlje Zapada – SAD i UK. Politički izraz tih promena su predstavljale pobeđe Trampa i Bregzita 2016. godine. Cilj ovog rada je da analizira promenjenu političku stvarnost u ovim državama i njene uzroke. U zemljama koje su nekada služile za primer kada su u pitanju civilizovan dijalog između političkih oponenta sve je izraženija netolerancija, neodgovornost i najgrublje vređanje političkih protivnika. Radikalizacija političkog života u SAD kulminirala je upadom pristalica ranijeg predsednika Trampa u Kongres, što je dovelo do pogibije petoro ljudi. Polazna hipoteza autora je da su duboke socijalne i etničke podele, rastuće siromaštvo izazvano pre svega neoliberalnom ekonomskom politikom, sve manja dostupnost visokog obrazovanja najširim društvenim slojevima, nepoverenje u demokratske i supranacionalne institucije, briga za održanje sopstvenog kulturnog identiteta i posla usled velikog broja migranata, te dominacija rijaliti kulture promenili politički život u ovim zemljama i stvorili preuslove za pobeđe Trampa i Bregzita. U radu se kritički analiziraju i dosadašnji pokušaji da se objasne uzroci pobeđa Trampa i Bregzita i posebno teorija kulturne reakcije (cultural backlash) kojom ugledni američki politikolozi Norisova i Inglehart objašnjavaju rast autoritarnog populizma u SAD i UK. Autor smatra da se ni nakon pobeđe Bajdena na predsedničkim izborima 2020. situacija neće značajnije promeniti u SAD, budući da nisu samo političari ti koji kreiraju politički ambijent nego pre svega društveno ekonomske prilike u jednoj državi, a one su se još više pogoršale nakon pandemije kovid virusa. UK je izbeglo značajniju radikalizaciju političkog života zato što podele oko pitanja izlaska ili ostanka u EU nisu išle linijom partijskih i ideoloških podela poput onih u SAD.

Ključne reči: SAD, UK, Tramp, Džonson, Bregzit, populizam, liberalizam

Uvod

Prisustvujemo velikim promenama u političkom životu vodećih zapadnih zemalja – SAD i UK. Nakon izbora 2020. u Americi se desilo nešto što je bilo nezamislivo za zemlju koja je smatrana za bastion demokratije u svetu. Dotadašnji

* Rad je napisan u okviru programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2022 godinu koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

predsednik Tramp je optužio demokrate da su pokrali njegove glasove i podneo preko pedeset tužbi zbog navodnih neregularnosti u izbornom procesu, koje su sudovi odbacili. Uoči formalnog proglašenja novog predsednika 6. januara 2021. Trampove pristalice su upale u zgradu Kongresa i tom prilikom je u sukobima sa policijom poginulo petoro ljudi. U drugoj najuticajnijoj zemlji zapadnog sveta, tokom kampanje za ostanak ili izlazak UK iz EU, ubijena je poslanica britanskog parlamenta a političari su plašili građane da će doći do rata, genocida, povratka politike iz vremena Hitlera i Napoleona. Nakon referenduma jedan od lidera Bregzita – Najdžel Faraž (Nigel Farage) tvrdio je kako nikad nije obećavao da će se posle izlaska iz EU milijarde funti vratiti u britanski budžet, bez obzira što je to bio njegov najvažniji slogan tokom referendumske kampanje (Farage 2016a), a drugi – Boris Džonson (Boris Johnson), nakon pobede je odbio da se kandiduje za premijera i prepustio drugim političarima iz svoje stranke da vode zemlju u teškim pregovorima oko izlaska zemlje iz EU. „...[F]enomen autoritarnog populizma deluje zapanjujuće slično na obe strane Atlantika, kao što je to pokazala dinamika odluke na referendumu o Bregzitu juna 2016. i Trampova pobeda novembra 2016,” kažu američki politikolozi Pipa Noris (Pippa Norris) i Ronald Inglehart (Ronald Inglehart), (Norris and Inglehart 2019).

Kao što je to često bio slučaj nakon Drugog svetskog rata tako i sada velike promene u svetu dolaze iz SAD i UK. Nakon američkih filmova i sna o obećanoj zemlji, britanske pop i rok muzike, neoliberalizma Margaret Tačer i Ronalda Regana, sada iz ovih zemalja dolaze rijaliti programi, društvene mreže, Trampizam i Bregzit. Za vreme mandata predsednika Trampa SAD su napustile politiku liberalne hegemonije, multilateralizma, slobodne trgovine, promocije demokratije, bliskih odnosa s tradicionalnim saveznicima i skoro izašle iz NATOa. Druga najvažnija sila zapadnog sveta – UK je na referendumu 2016. odlučila da napusti EU.

U ovim državama polako nestaje srednja klasa koja je bila temelj stabilnosti i društvo se sve više polarizuje na bogate i siromašne. U SAD i UK se sve više urušava dosadašnji sistem vrednosti čije su temelje činili ljudska i manjinska prava, tolerancija, dostupnost visokog obrazovanja najširim društvenim slojevima, slobodni i objektivni mediji i formira se novi koji obeležavaju egoizam, populizam, sve izraženiji primitivizam i nasilje u odnosima među ljudima, neodgovornost nosilaca javnih funkcija, obožavanje mobilnih telefona, kompjutera i drugih elektronskih uređaja. O urušavanju starog sistema vrednosti, koje je započelo još krajem prošlog veka, pisao je Robert Putnam u svom poznatom članku o propadanju američkog socijalnog kapitala (Putnam 1995).

Cilj ovog rada je da ukaže na najvažnije promene koje su se desile u političkom životu u SAD i UK tokom poslednje decenije, kao i da se analiziraju njihovi uzroci. U prvom delu analize postaviceemo njen teorijski okvir i raspravljati o starim i novim kategorijama kojima se objašnjavaju promene u tim državama. U

drugom delu ćemo analizirati najvažnije promene u političkom životu SAD i UK koje simbolizuju Donald Tramp i britanski primijer Boris Džonson. U trećem delu rada ukazaćemo na osnovne uzroke društvene krize u SAD i UK koja je dovela do pobeđe Donalda Trampa 2016. i izlaska UK iz EU. U okviru rada različiti teorijski argumenti i podaci su analizirani i komparirani. Promene u SAD i UK analizirali smo kao svojevrsnu studiju slučaja (case study) koja podrazumeva sveobuhvatno i temeljno proučavanje određenog „slučaja” koji se istražuje upotrebom više komplementarnih istraživačkih tehnika i metoda. Glavni fokus rada je na komparativnoj analizi politike Trampizma i Bregzita u kontekstu širih socijalnih, kulturnoloških i ekonomskih promena koje su se desile u SAD i UK.

Teorijski okvir istraživanja i nove kategorije neophodne za razumevanje političkih promena u SAD i UK

Dosadašnja istorija je pokazala da se ljudi teško privikavaju na promene koje dovode u pitanje njihove stavove i ideje. Tako su i pobeđe Trampa i Bregzita 2016. godine za mnoge naučnike i istraživače predstavljale veliko iznenađenje jer je bilo teško razumeti da u zemljama koje su smatrane za bastione demokratije pobeđuju pokreti i lideri koji se nisu uklapali u do tada vladajući koncept liberalne ideologije, prema kome zapadni političari i pokreti treba da teže povezivanju liberalnih zemalja a ne njihovoj dezintegraciji, kompromisu a ne društvenim polarizacijama, istinitom a ne lažnom govoru.

Iako neki naučnici ističu da političko propadanje u SAD nije predstavljalo za njih iznenađenje i da su ga predvideli u nekim svojim ranijim radovima (Fukuyama 2021, 2014; Norris 2021, 2011) erupcija nasilja do koga je došlo nakon upada Trampovih pristalica u Kongres 6. januara 2021. bila je nešto što ni najveći pesimisti nisu mogli da zamisle. Premda se i ranije u prošlosti nasilje dešavalo u političkom životu u SAD, ovoga puta je sve bilo drugačije, kaže profesor Kronin (Audrey Kurth Cronin) u svojoj analizi napada na kongres 2021. Prvo, nikada ranije predsednik SAD nije ohrabrivao svoje pristalice u njihovim namerama da nasilno uđu u najvišu državnu instituciju. Drugo, nikada ranije se nije desilo da desetine hiljada okupljenih protestanata podržavaju nasilne ekstremiste koji su upali u Kongres i sukobili se s policijom. Treće, po prvi put u istoriji desio se unapred organizovan i dobro vođen napad na Kongres. Četvrto, broj žrtava je veći nego bilo kada ranije u sličnim incidentima (Cronin 2021). Bio je to znak za uzbunu koji Americi nije trebalo da se desi, kaže Lari Dajmond (Diamond 2021).

Nakon pobeđe Trampa i Bregzita pojavio se veliki broj naučnih radova koji su analizirali događaje u SAD i UK i upozorili na moguće posledice Trampovog napuštanja međunarodnog liberalnog poretka i izlaska UK iz EU, rast autorita-

rizma u SAD i krizu demokratije u razvijenim zapadnim zemljama (Armstrong 2017; Sunstein 2018; Ikenberry 2018; Levitsky and Ziblatt, 2019; Norris and Inglehart 2019; Appelbaum 2020). Tako, na primer, vodeći američki stručnjak za međunarodne odnose Ajkenberi piše da je Amerika po prvi put nakon 1930. izabrala predsednika koji je neprijateljski orijentisan prema liberalnom međunarodnom poretku i da je istovremeno Britanija izabrala opciju koja je označila kraj dugogodišnjeg posleratnog projekta pravljenja velike Unije (Ikenberry 2018, 7). U jednoj od najozbiljnijih analiza rasta autoritarnog populizma u SAD i UK, Pipa Noris i Ronald Inglehart kažu: „Mi vidimo Trampa kao lidera koji koristi populističku retoriku da bi legitimizirao svoj stil vladavine dok promovira autoritarne vrednosti koje ugrožavaju liberalne vrednosti potkopavajući američku demokratiju” (Norris and Inglehart 2019, 3). Analizirajući sličnosti sa situacijom u SAD, Norisova i Inglehart kažu da su autoritarne i populističke vrednosti kod starije generacije i manje obrazovanih u UK proizvele novi kulturološki raskol koji mogu da mobilizuju populistički lideri poput Najdzela Faraža i omogućili da se javnost o tome izjasni, što je bio slučaj s referendumom o Bregzitu (Norris and Inglehart 2019, 396).

Odbijanje Trampa da prihvati rezultate izbora novembra 2020. i upad njegovih pristalica u Kongres januara 2021. otvorili su veliku debatu u američkoj naučnoj zajednici u vezi uzroka krize demokratije u SAD. Mnogi politikolozi i sociolozi poput Larija Dajmonda, Pipe Noris i Frensis Fukujame (Francis Fukuyama), u svojim radovima okrivljuju doskorašnjeg američkog predsednika Trampa zbog ugrožavanja temeljnih vrednosti demokratije u Americi. Ipak, većina ovih autora se slaže da propadanje demokratije u SAD nije počelo s Trampom već znatno pre njega, a kao uzroke navode višedecenijsku partijsku i rasnu polarizaciju, međugeneracijske i kulturne podele, radikalna zaokret udesno Republikanske partije koji se desio mnogo pre Trampa, nesposobnost partijskih elita da reformišu zastareo politički sistem (Diamond 2020; Norris 2021; Fukuyama 2021). Tako na primer, Lari Dajmond kaže da je opadanje kvaliteta američke demokratije uzrokovano partijskim i rasnim polarizacijama počelo pre izbora Donalda Trampa za predsednika 2016. godine ali da je on, kao nijedan njegov prethodnik, ozbiljno ošteti norme i institucije američke demokratije (Diamond 2020). Francis Fukujama, u svojoj analizi o tome kako se američko političko urušavanje ubrzalo u vreme Trampa, kaže da se u ekstremnom slučaju može zamisliti kako se Tramp i njegove pristalice pretvaraju u terorističko podzemlje koristeći nasilje protiv, po njihovom mišljenju, nelegitimne Bajdenove administracije (Fukuyama 2021).

S druge strane, autori poput Lusea (Edward Luce) i Bremera (Ian Bremmer) smatraju da je za krizu liberalnih demokratija, posebno u SAD i UK, najodgovornija neoliberalna ekonomska politika koja je dovela do velikih društvenih polarizacija i siromaštva (Luce 2017; Bremmer 2018). Ko je onda u pravu? Da li

su Tramp, Faraž, Džonson i drugi populistički najodgovorniji za podripanje demokratskih vrednosti u SAD i UK, kao što to tvrde njihovi brojni kritičari, ili su to političke elite u SAD i UK koje su još od vremena Ronalda Regana i Margaret Tačer sprovodile politiku ekonomskog neoliberalizma ?

Pre nego što krenemo u analizu ovih promena i njihovih uzroka u SAD i UK, prvo treba da odgovorimo na pitanje da li o novom svetu možemo raspravljati samo u starim kategorijama? Smatram da promene u SAD i UK moramo promišljati i u novim kategorijama jer u suprotnom nećemo moći da razumemo šta se dešava u ovim državama i kretaćemo se u začaranom krugu uzroka i posledica. Ako bi se koristili samo starim kategorijama poput demokratije, liberalizma, konzervativizma, neće nam biti razumljivo, na primer, kako je Tramp uopšte pobedio na izborima 2016. godine i zašto je odbacio politiku promocije demokratije u svetu, multilateralizma i slobodne trgovine? Još manje će nam biti jasno kako je dobio tako veliki broj glasova na predsedničkim izborima 2020. godine uprkos tome što je potkopavao američku demokratiju, kako to tvrde njegovi kritičari. Kako objasniti erupciju nasilja koja je prethodila upadu Trampovih pristalica u Kongres? Starim kategorijama nije moguće objasniti ni sve razloge zbog kojih je Britanija, nakon više od pola veka, napustila EU. Tramp je multilateralizam zamenio bilateralizmom, globalizam patriotizmom i nacionalizmom, a slobodnu trgovinu protekcijom. Bregzit je zaustavio neprekinuti proces evropskih integracija nakon Drugog svetskog rata i posle pola veka otvorio put dezintegracionim tokovima u Evropi. Međutim, kao što smo već rekli, današnji svet i promene u SAD i UK nije više moguće razumeti ako se razmišlja samo u okviru tih pojmova. Potrebni su nam i novi alati da bi otključali vrata od vremena koje dolazi. Svest o tome da su potrebne nove kategorije u tumačenju promena koje se dešavaju u vodećim zapadnim demokratijama sve više se širi u naučnoj zajednici koja se bavi ovim problemima, pa tako Fukujama u svojoj analizi uzroka politike Trampizma govori da politika u SAD sve više postaje plemenska umesto dosadašnje partijske (Fukuyama 2021), Norisova i Inglehart govore o autoritarnom populizmu (Norris and Inglehart 2019), a Lari Dajmond se u objašnjavanju Trampove politike vraća pojmu cezarizma (Diamond 2021). Nove kategorije neophodne za razumevanje promena u savremenom svetu su postale i istinite i lažne vesti (Hochschild and Einstein 2015; O'Connor and Weatherall 2020).

Tramp i Džonson kao protagonisti politike razdvajanja i društvenih polarizacija

Svet se promenio trajno i nepovratno. Donald Tramp i Bregzit su doneli velike promene u američkoj i britanskoj spoljnoj politici, odnosu prema najvažnijim vrednostima i normama demokratskog političkog sistema kao i u političkoj komunikaciji.

Iako su nagoveštaji povlačenja SAD iz svetske politike bili vidljivi još za vreme Obamine administracije, tek je sa predsednikom Trampom došlo do povlačenja Amerike iz svetske politike i napuštanja koncepta liberalne hegemonije. Za samo četiri godine Tramp je napustio praktično sve najvažnije principe spoljne politike svojih prethodnika počev od koncepta multilateralizma, bliske saradnje s Evropljanima i podrške EU, principe slobodne trgovine (Mearsheimer 2018; Nye 2019; Pribićević 2020, 475–479). Nova Trampova spoljna politika je izazvala pravi zemljotres u međunarodnim odnosima, najveći od završetka Drugog svetskog rata. Tramp je označio NATO, ključnu spoljnopolitičku i bezbednosnu organizaciju Zapada, kao zastarelu i da je osvojio drugi mandat SAD bi verovatno izašle iz nje. Evropske saveznike je uporno pritiskao da značajno povećaju izdatke za odbranu i podržao izlazak UK iz EU. Ključno pitanje koje se postavlja u kontekstu naših razmatranja jeste: zašto je Tramp sve ovo uradio? Nasuprot mišljenju njegovih liberalnih kritičara smatram da je on bolje od drugih, etabliranih političara razumeo da se vreme promenilo i da američki narod više ne podržava velika izdvajanja za promociju demokratije u svetu; da prosečan Amerikanac smatra da slobodna trgovina ide u korist zemalja kao što su Kina i Vijetnam; da je najveća žrtva globalizacije upravo američka srednja i radnička klasa i da prosečan američki birač nije bio više spreman da finansira bezbednost i zaštitu drugih naroda. Na takav zaključak navodi i istraživanje Pju istraživačkog centra (Pew Research Centre) još iz 2013. godine koje kaže da čak 80% Amerikanaca smatra da SAD ne treba da se bave globalnim pitanjima nego da se fokusiraju na probleme kod kuće (Diamond 2016). Koji su to problemi? Pre svega velike socijalne i rasne podele, naraslo siromaštvo, školstvo, zdravstvo, o čemu će biti reči u narednom poglavlju.

Ono što na nivou simbola označava pravu dubinu promena koje su se desile u SAD, jesu Trampove neskrivene simpatije prema političarima koje je Zapad smatrao za diktatore, kao što su ruski predsednik Putin ili severnokorejski lider Kim Džong Un (Kim Jong Un), što je izazivalo kritiku, gnušanje i prezir liberalne intelektualne elite ali i mnogih njegovih saradnika i savetnika (Cooly and Nexon 2020, 143; Abrams 2019). Važnu karakteristiku Trampove spoljne politike predstavljala je i njegova otvorena netrpeljivost prema muslimanskom svetu. Tramp je u suprotnosti s principima dotadašnje političke korektnosti rekao da misli da „Islam mrzi nas” i uveo zabranu za ulazak u SAD državljanima sedam muslimanskih zemalja na početku svog mandata (CNN 2016).

Deo tog istog istorijskog trenda je i Bregzit. Opređeljujući se za napuštanje Unije, Velika Britanija je dala prednost odnosima sa SAD, zemljama Komonvelta i Zaliva u odnosu na veze sa zemljama EU koje su bile dominantne u poslednjih pola veka. Na pobedu Bregzita presudno su uticali dramatičan porast migranata u UK u poslednjih dvadesetak godina, zabrinutost Britanaca zbog ugroženosti nacionalnog identiteta unutar EU i nepoverenje prema vladajućim strukturama u Londonu i Briselu.

Velike promene Tramp i Bregzit su doneli i u političkom životu njihovih zemalja. Tramp i vođe Bregzita su svojom isključivošću doveli do društvenih polarizacija u SAD i UK kakve nisu viđene u periodu posle Drugog svetskog rata. Suprotno dotadašnjoj praksi u zapadnom svetu gde je jedan od polaznih aksioma političara bilo stvaranje što šireg društvenog konsenzusa, Tramp se obraćao isključivo svojim glasačima: beloј stariјoj populaciji, gubitnicima procesa globalizacije, ekstremnim desničarima, nacionalistima i govorio protiv migranata, intelektualaca, elite, establišmenta (Abramowitz 2018). Tokom izborne kampanje 2016. Tramp je rekao „da je jedini protivotrov za dekade rušilačke vladavine malobrojne elite odvažna infuzija narodne volje. U vezi svakog pitanja važnog za zemlju narod je u pravu a vladajuće elite su u krivu” (*Wall Street Journal* 2016). Isto kao i Tramp u Americi tako se i UKIP u UK oslanjao na engleski nacionalizam, belu populaciju, rasnu i etničku netoleranciju i društveni konzervativizam (Norris and Ingelhart 2019, 397).

Objašnjavajući nove podele Fukujama piše da se ranije u Americi društvo polarizovalo oko pitanja poreza, zdravstvenog osiguranja, abortusa, nošenja oružja, a da se sada polarizacija sve više odvija linijom identiteta i da se pripadnost političkim partijama određuje na osnovu rase, etniciteta, pola. On ističe da su tako političke partije postale politička plemena (Fukuyama 2021). Ilustrujući velike podele koje vladaju u Americi posle četiri godine Trampovog mandata, Norisova piše da su za demokrate demonstranti koji su upali u Kongres ekstremisti i domaći teroristi, a za republikance patriote (Norris 2021). Kritikujući Trampovu politiku i način vladavine Dajmond kaže da je teško praviti paralele s nekim drugim bogatim i razvijenim demokratskim državama, jer se takav slom nikada nije desio. Trampov populizam je doveo do „rastuće polarizacije, nepoverenja, netolerancije između pristalica različitih partija, rastuće tendencije da se na partijsku pripadnost gleda kao na plemenski identitet, preplitanja partijskih afilijacija s rasnim, etničkim ili religijskim identitetom, što je dovelo do nemogućnosti da se ostvari politički kompromis preko partijskih podela” (Diamond 2021). O temi polarizacije u SAD zanimljivu knjigu je napisao i Jan Bremer (Ian Bremmer) karakterističnog naziva – „Mi protiv njih” (*Us VS Them*).

Bregzit je doveo do sličnih podela. On je samo „produbio već postojeće podele u britanskom društvu – između bogatih i siromašnih, mladih i starih, Londona i ostatka Engleske, Škotske i ostatka UK. Analize su pokazale da su za ostanak uglavnom glasali bogatiji i obrazovaniji slojevi društva, mlađi, oni koji žive u Londonu i Škotskoј. Protiv su bili siromašniji slojevi, neobrazovani, stariji ljudi i praktično cela Engleska južno od Londona” (Pribićević 2018, 201). Prema mišljenju Pipe Noris i Ronalda Ingharta, uspon UKIPa i Bregzit su sa svojim duboko polarizujućim posledicama pokrenuli izazove liberalnom konsenzusu koji se tiče principa demokratskog upravljanja i čak ugrozili stabilnost i jedinstvo UK (Norris and Ingelhart 2019, 395).

Novo vreme u političkom životu SAD možda najbolje odslikava Trampov odnos prema nekim od najvažnijih principa demokratskog sistema: smenjivosti vlasti, toleranciji. Tako na primer, Tramp nije odgovorio na pitanje novinara da li će se povući s vlasti ako izgubi izbore već je lakonski odgovorio da on „ne voli da gubi” (B92 2020a). Drugom prilikom je rekao da bi njegov eventualni impičment, koji su pokrenule demokrate u Kongresu, mogao da dovede „do građanskog rata” (NI 2019). Kao što smo već rekli, nakon poraza na izborima Tramp je optužio demokrate da su pokrali izbore i tako uzdrmao čitav politički sistem SAD. S druge strane, predstavnici Demokratske stranke i liberalne elite su optužili Trampa da je organizovao pobunu i podsticao svoje pristalice da protestuju ispred Kongresa gde je u sukobima s policijom poginulo petoro ljudi. U svakom slučaju nasilne demonstracije i upad u Kongres predstavljaju nešto što je bilo nezamislivo za Ameriku koja je zemljama širom sveta služila kao primer demokratije i civilizovanog dijaloga neistomišljenika.

Analizirajući ponašanje predsednika Trampa nakon ulaska u Belu kuću 2016. godine, Norisova i Inghart u knjizi „Kulturna reakcija” (*Cultural Backlash*) kažu: „Kada Tramp u svojim govorima stalno napada ‘lažne vesti’, kada lažno tvrdi da je glasovima birača ubedljivo dobio izbore 2016, kada optužuje da je američki sistem podložen prevarama i da su izbori lažirani, kada napada tajne službe da simpatišu Hilari, a sudije da su pristrasne, kada uzvikuje uhapsite prevaranta Hilari, kada izaziva rasističku mržnju, islamofobiju, mržnju prema ženama i ističe supremaciju bele rase on tada urušava poverenje u principe i institucije američke demokratije” (Norris and Ingelhart 2019, 339). Nema nikakve sumnje da je ovaj iskaz Norisove i Ingharta tačan. Trampova politika je dovela do velikih društvenih polarizacija i urušavanja nekih od najvažnijih principa demokratije. Međutim, to je samo jedna strana američke medalje. Zašto? Zato što Tramp nije uzrok krize liberalne demokratije u SAD nego simptom te krize, kao što ispravno tvrdi i Lus u svojoj knjizi (Luce 2017, 11).

Pre nego što pređemo na analizu uzroka sadašnje krize u SAD i UK prvo da vidimo kako se ponašao i šta je radio Trampov omiljeni „drugi političar” u UK, Boris Džonson? Prvi je naravno bio vodeći zagovornik izlaska UK iz EU i lider Independističke partije (UKIP) Najdžel Faraž koji je rekao da će Bregzit biti pobeda za narod, pobeda za obične ljude, pobeda za pristojne ljude (Farage 2016b). Kao i Tramp tako i Boris Džonson neretko obmanjuje svoje birače, vređa političke protivnike, pripadnike drugih nacija i vera i plaši građane neodgovornim izjavama. Često se citiraju njegove izjave u kojima on poredi žene muslimanskog porekla koje nose veo oko lica s poštanskim sandučićima, a za EU kaže da liči na Hitlerove tvorevine (*Mirror* 2019) Pored brojnih gafova Džonson je poznat i po neodgovornim izjavama i nereálnim obećanjima. Tako je u govoru u Mančesteru 27. jula 2019. rekao da Bregzit predstavlja ogromnu ekonomsku šansu – da radimo stvari koje nam nisu bile dopuštene decenijama,

da se oslobodimo birokratskog crvenog tepiha, stvorimo radna mesta, oslobodimo kreativnost po kojoj je Britanija slavna (*PM speech* 2019). Džonson nije tom prilikom rekao kako je EU sprečavala Britaniju da sve to radi i da pokaže koliko je bila kreativna dok je bila njena članica. I naravno da je već tada morao biti potpuno svestan svih negativnih ekonomskih pokazatelja do kojih je Bregzit doveo već u prve dve godine nakon izlaska UK iz EU (Pribičević 2019, 153). Ipak, u svojim govorima on često ističe da će nova rešenja koje je doneo Bregzit biti predivna za Britance. Imajući u vidu sličnosti između dva političara nije bilo nikakvo iznenađenje kada je američki predsednik Tramp, nakon pobeđe Džonsona na izborima za lidera Konzervativne partije 2019, rekao da će Boris biti super premijer (*Reuters* 2019).

Uprkos pomenutim stavovima i ponašanju Tramp je pobedio na izborima 2016. i osvojio veliki broj glasova na izborima 2020. koje je izgubio, a Džonson je pobedio na referendumu 2016. i parlamentarnim izborima 2019. Na narednim stranama pokušaćemo da odgovorima na pitanje zašto su se birači u ove dve najznačajnije zemlje Zapada toliko razočarali u prethodne elite i šta su uzroci velikih promena u tim državama.

Uzroci velike krize u SAD i UK

U ovom delu rada govorićemo o ekonomskoj krizi i socijalnom raslojavanju u SAD i UK, sve manjoj dostupnosti visokog obrazovanja siromašnijim društvenim slojevima, nepoverenju u demokratske institucije, uticaju rijalti kulture na politički život u ovim zemljama. Pipa Noris i Ronald Inghart uspon Trampa i Bregzita objašnjavaju kroz teoriju kulturne reakcije. Prema njima, nakon višedecinijskog neometanog društvenog progressa i obezbeđene egzistencijalne sigurnosti došlo je do međugeneracijske promene sistema vrednosti na Zapadu. Za razliku od perioda materijalizma koji su obeležili materijalne vrednosti i fizička sigurnost, u post materijalnom vremenu stare vrednosti su zamenile nove – slobodan izbor i samoostvarenje. U novom vremenu naglasak je pre svega na dostupnosti obrazovanja najširem krugu ljudi, zaštiti čovekove okoline, mirovnim pokretima, seksualnim slobodama, jednakosti među polovima, kosmopolitizmu, pravima migranta, homoseksualaca, etničkih manjina. Tradicionalne vrednosti poput porodice, religije, sindikalnog i partijskog organizovanja pale su u drugi plan i dovele do toga da se jedan značajan deo populacije, pre svega starijih i manje obrazovanih ljudi, osećaju kao stranci kod svoje kuće (Norris and Inghart 2019, 32–36). Globalizacija, priliv kineske robe i veliki broj migranata su intenzivirali ove procese i uticali na to da su mnogi starosedeoći ostali bez posla u američkim državama poput Mičigena, Viskonsina, Pensilvanije i Severne Karoline. Nimalo iznaneđujuće, to su bile države koje su glasale

za Trampa. Podsećajući na stara dobra vremena kada su Amerika i Britanija bile velike sile i kada stare vrednosti nisu bile ugrožene Tramp i bregziteri su osvojili glasove ovih gubitnika savremenih društvenih procesa.

Objašnjavajući razloge koji su na vlast doveli Trampa i bregzitere, Norisova i Inghart kažu da pojedini autori naglasak stavljaju na kulturološke faktore poput njih, a drugi na ekonomske i da, iako oni misle da su kulturološki indikatori važniji, ekonomski faktori takođe igraju značajnu ulogu u objašnjenju pobjeda Trampa i Bregzita (Norris and Inghart 2019, 362–364 i 394–398). Moje je mišljenje da, uprkos značaju ovih kulturoloških indikatora, ipak ključnu ulogu imaju ekonomski faktori odnosno porast siromaštva i veliko socijalno raslojavanje koje se desilo u prethodnih nekoliko decenija u SAD i UK i koje pojedini naučnici dovode upravo u vezu s procesom globalizacije. Tako na primer, Branko Milanović je u svojoj knjizi *Globalizacija nejednakosti* ubedljivo pokazao ko su glavni dobitnici, a ko gubitnici procesa globalizacije. Najveći dobitnici globalizacije su radnici u Kini i Indiji čiji su se prihodi uvećali dva ili tri puta, kao i 1% najbogatijih u svetu, dok je najveći gubitnik srednja klasa u industrijski najrazvijenijim zemljama (Milanovic 2016). Istog mišljenja je i Jan Bremer koji navodi istraživanje Pju istraživačkog centra (Pew Research Centre) prema kome se američka srednja klasa, koja je decenijama činila većinu u društvu, sada po broju izjednačila s onima iznad i ispod nje: 1970. godine domaćinstva koja su svrstavana u srednju klasu zarađivala su 62% ukupnog dohotka u SAD a u 2014. je njen udeo pao na 43% (Bremmer 2018, 16–17). Iste stavove iznosi i E. Lus koji kaže da je srednja klasa najveći gubitnik u ovim procesima i navodi poznati stav Baringtona Mura (Barrington Moor) da bez buržoazije nema demokratije (Luce 2017, 12). Naravno, ovim procesima nije doprinela samo globalizacija nego i tehnološki napredak i robotizacija pa je tako čak 40% američkih fabričkih poslova nestalo nakon 1979. godine (Bremmer 2018, 16–17). Sve to je, prema podacima američkog Nacionalnog biroa za ekonomska istraživanja, dovelo do toga da je u periodu od 1980. do 2014. prihod najsiromašnijih ostao isti dok se bogatstvo najbogatijih 0.001 uvećalo više od 6 puta: 1% najbogatijih je 1981. zarađivalo 27 puta više od 50% onih s dna ekonomske lestvice, a u 2016. čak 81 puta (Bremmer 2018, 27). Međutim, na porast socijalnih razlika i siromaštva nije uticala samo globalizacija i robotizacija nego pre svega politika neoliberalizma, odnosno tačerizma i reganizma koja je u poslednjih nekoliko decenija dovela do ubrzanog privrednog rasta koji, međutim, nije bio ravnomerno društveno raspoređen i koji je presudno uticao na dramatično povećanje socijalnih razlika u SAD i UK. Prikazani podaci o socijalnom raslojavanju i porastu siromaštva u SAD se odnose upravo na period od poslednjih nekoliko decenija kada su sve američke administracije sprovodile neoliberalnu ekonomsku politiku. Ista je situacija i u UK gde se u periodu kada su i konzervativne i laburističke vlade sprovodile politiku tačerizma srednja klasa smanjila za 27%, broj siromašnih

uvećao za 60%, a bogatih za 33% (*The Guardian* 2010). Imajući u vidu da su SAD i UK države u kojima se najdoslednije sprovodila neoliberalna ekonomska politika nije čudno što je baš u njima došlo do ovih velikih promena koju oličavaju Tramp i Bregzit, a ne u Nemačkoj ili Francuskoj, na primer.

Drugi značajan faktor koji je doprineo sadašnjoj krizi ovih država je sve manja dostupnost visokog obrazovanja najširim društvenim slojevima. Autori koji se bave problematikom društvenog razvoja slažu se u proceni da je dostupnost visokog obrazovanja najširim društvenim slojevima jedan od najvažnijih faktora društvene pokretljivosti i stabilnosti o čemu govore, kao što smo pokazali, i Norisova i Inghart. Međutim, u SAD i UK je kvalitetno obrazovanje sve skuplje pa tako i manje dostupno ne samo najsiromašnijima nego i nekadašnjoj srednjoj klasi. Tako na primer, Bremer kaže da je cena visokog obrazovanja rasla brže nego bilo koja druga usluga u SAD. Cene koledža su rasle 6% godišnje. Ako nastave da rastu ovim tempom onda će, kaže Bremer, četvorogodišnje studiranje za generacije rođene 2017. na državnim univerzitetima koštati 215 000 dolara a na privatnim čak pola miliona dolara (Bremmer 2018, 33). Već sada na najpoznatijim privatnim univerzitetima, kao što je Princeton, čak 77% studenata dolazi iz bogatih porodica, a svega 2% čine talentovani studenti iz siromašnih porodica (Anderson 2019). Pomenuti podaci pokazuju da oni koji završe jedan od najelitnijih koledža iz tzv. Ajvi Lige (Ivy League) plus Stanford, MIT, Djuk (Duke) i Univerzitet u Čikagu (The University of Chicago) imaju 1 prema 5 šanse da sredinom svojih tridesetih godina budu u top 1% zarađujući više od 630.000 dolara godišnje, ostali koje završe druge elitne škole imaju šanse 1 prema 11 da budu u top 1% plaćenih, a oni koji završe državne koledže samo 1 prema 300.

Slične podatke iznosi i Lus koji kaže da na američkim top univerzitetima ima više studenata iz grupacije 1% najbogatijih nego iz nižih društvenih slojeva koji čine 60% stanovništva. Lus dodaje da je ključna determinanta za sticanje kvalitetnog obrazovanja i kasnijeg uspeha u životu porodica iz koje potičeš (Luce 2017, 45). Imajući u vidu da obrazovanje čini jedan od najvažnijih instrumenata socijalne pokretljivosti, jasno je da se sužavanjem kruga onih kojima je to obrazovanje dostupno smanjuje i socijalna pokretljivost. Tim više što samo obrazovanje nije više dovoljan pa ni presudan faktor socijalne mobilnosti nego je to porodica i njeno bogatstvo, kako tačno piše Lus.

Polazeći upravo od ovih nejednakosti u pristupu kvalitetnom visokom obrazovanju, poznati levičarski orijentisan senator SAD Berni Sanders (Bernie Sanders) predložio je uvođenje novog poreza na Vol Strit od 2,4 milijarde dolara kojim bi se obezbedilo besplatno studiranje za sve mlade u SAD koji to žele. „Sada je red na Vol strit da obnovi srednju klasu, kojoj je teško, time što će platiti skroman porez na finansijske transakcije kako bi se obezbedilo da svako u Americi ko želi može da dobije visoko obrazovanje bez upadanja u dugove”,

navodi se u predlogu Bernija Sandersa i kongresmenke Pramile Džajpal (PrAMILA Jaypal) (B92 2021).

Kada je reč o dostupnosti visokog obrazovanja slična situacija je i u UK. U studiji univerziteta u Mančesteru o nejednakostima u visokom obrazovanju u UK, kaže se da iako svega 6% mladih pohađa privatne osnovne i srednje škole oni čine čak 55% studenata najelitnijih britanskih univerziteta tzv. Rasel grupe. To je problem koji utvrđuje temelje nejednakosti ograničavajući socijalnu mobilnost u najmanje razvijenim zajednicama u Britaniji. smatraju autori ove studije (Silesbacena 2019)

Imajući sve ovo pomenuto u vidu ne iznenađuje i podatak koji iznose Norisova i Inghart da je za Trampa 2016. godine glasalo 25% onih sa višim obrazovanjem i 45% onih koji imaju samo srednju školu ili manje (Norris and Inghart 2019, 89). Zapravo, ovom linijom je išla i osnovna podela u američkom političkom životu gde su za Trampa glasali pre svega oni siromašniji, gubitnici globalizacije i manje obrazovani, a za demokrate obrazovaniji i intelektualci, manjine i dobitnici globalizacije. Ista podela na one sa visokim obrazovanjem i one bez tog obrazovanja bila je jedna od najjasnijih i najkonsistentnijih u profilu onih za i protiv ostanka UK u EU (Clark, Goodwin and Whiteley 2017) .

Sve ove podele o kojima smo govorili, počev od onih osnovnih na bogate i siromašne, obrazovane i neobrazovane, na elitu i narod, globaliste i antiglobaliste dovele su i do sve većeg nepoverenja građana u demokratske institucije i njihovo funkcionisanje u SAD i UK. Norisova i Inghart navode da čak jedna trećina republikanaca u SAD podržava sistem koji bi se zasnivao na jakom lideru bez izbora i 21% demokrata (Norris and Inglehart 2019, 425.) Sasvim razumljivo posebno je negativan stav mladih u SAD prema institucijama sistema. Prema istraživanju iz 2016. u SAD udeo mladih koji smatraju da je važno živeti u demokratiji je sa 91% iz 1930. opao na 57% u 2016. U 1995. godini samo se jedan od 16 Amerikanaca složio s konstatacijom da je dobro ili veoma dobro ukoliko bi u SAD vladala vojna hunta, a u 2016. čak jedan od šest, dakle nešto više od 16% (Bremmer 2018, 163). Slični trendovi mogu se uočiti i u UK. Polarizacije i sukobi oko Bregzita doveli su do znatnog povećanja broja Britanaca koji nisu zadovoljni kako demokratija funkcioniše u njihovoj zemlji. Broj nezadovoljnih je 2017. bio 47% a 2019 čak 69% (Pew research 2019).

Rastuće siromaštvo, velike socijalne razlike i gubitak poverenja u demokratske institucije u SAD logično i prirodno su vodili sve većem nepoverenju između simpatizera dve vodeće partije koje je konačno eskaliralo u SAD nasilnim protestima u januaru 2021. Ipak, ovo nasilje je bilo predvidljivo i moglo se očekivati. Uostalom, brojne studije su jasno pokazale povezanost između nejednakosti i nasilja. Dajmond navodi da je, prema istraživanju iz decembra 2019., čak 20% demokrata i republikanaca smatralo da će nasilje biti „malo” opravdano ako pobjedi kandidat suparničke partije. Dajmond navodi kao još više

uznemirujući podatak da čak 10% pristalica republikanaca i demokrata smatra da bi nasilje bilo opravdano ako pobjedi druga strana (Diamond 2021). A Norisova kaže da je prema jednom istraživanju, 75% Trampovih pristalica smatralo da on ne treba da prizna rezultate izbora, a da je čak 88% smatralo da su izbori pokradeni. Prema istraživanju koje Norisova navodi 45% republikanaca smatra da su napadi na Kongres bili opravdani i da je svega 27% smatralo da oni predstavljaju opasnost za demokratiju (Norris 2021).

Za razliku od SAD, velika polarizacija oko Bregzita u UK nije dovela do erupcije nasilja, poput onog u Vašingtonu, pre svega zbog toga što podele oko pitanja izlaska ili ostanaka UK u EU nisu išle linijom partijskih i ideoloških podela. Istraživanje Pju centra pokazuje da su podele oko Bregzita bile u skladu s različitim viđenjem Britanaca u vezi problema oko EU, imigranata i kulturnog identiteta, međutim druge podele poput onih vezanih za pitanja ekonomije i ideologije su ostale vezane za podele na levicu i desnicu, odnosno na konzervativce i laburiste. Tako je istraživanje Pju istraživačkog centra pokazalo da je 20% Laburista glasalo za izlazak UK iz zemlje dok je 53% bilo za ostanak; 60% konzervativaca je glasalo za Bregzit ali skoro 30% je bilo za ostanak (*Pew research* 2019). Takva podela, koja nije išla linijom glavnog političkog rascepa u zemlji na konzervativce i laburiste odnosno levicu ili desnicu, doprinela je smirivanju političkih strasti oko pitanja Bregzita i omogućila UK da izbegne radikalizaciju sukoba i nasilje koje je pogodilo SAD, gde je osnovna podela za ili protiv Trampa odnosno oko pitanja da li su izbori pokradeni ili nisu, kao što smo videli, išla uz partijsku podelu na republikance i demokrate.

Uporedo s rastom siromaštva i sve manjom dostupnošću visokog obrazovanja širim društvenim slojevima rastao je trend popularnosti tzv. rijaliti kulture i svih drugih zabavnih programa u SAD i UK. U SAD su rijaliti programi drugi po gledanosti odmah posle dramskih programa (*Statista* 2017). U UK relevantno telo za analizu gledanosti TV programa, *Ofcom*, ne razdvaja rijaliti programe od drugih zabavnih programa. Prema njihovim analizama zabavni programi su drugi po gledanosti nakon sportskih (*Media nations UK* 2019). Ta vrsta lake zabave savršeno se uklapala u sve manju spremnost ljudi da učine neki veći napor kako bi nešto naučili ili kvalitetnije provodili slobodno vreme, a tome je u velikoj meri doprineo i gotovo neverovatan napredak tehnologije u poslednjih nekoliko decenija, pre svega mobilnih telefona i računara koji su postali svojevrsna „božanstva” našeg vremena. Zamišljeni kao zabava za siromašne, ti programi su sve više postajali važan faktor koji određuje politički „mainstream” u SAD i UK. Naime, da bi privukli pažnju ove, sve brojnije, grupe birača političari su počeli da govore primitivnim rečnikom rijaliti junaka, najgrublje vređaju svoje protivnike, lažu, izmišljaju i često pričaju potpune gluposti. Otuda nije slučajno što poslednje dve izborne kampanje u SAD – 2016 i 2020. neodoljivo podsećaju na rijaliti programe. Kandidati se međusobno optužuju da se drogi-

raju, upoređuju s junacima crtanih filmova, optužuju da sarađuju s teroristima, da su prevaranti, da ne znaju da li su uopšte živi ili ne (*B92* 2020b; *VOA* 2016; *FOX news* 2020; *Washington Post* 2016). Uostalom i sam Tramp je bio jedan od kreatora rijaliti programa u SAD. Istom političkom ambijentu pripada i Bregzit kampanja Borisa Džonsona koji je plašio građane da EU želi da stvori super državu isto onako kako su to želeli Hitler i Napoleon (*The Telegraph* 2016). S druge strane, tadašnji britanski premijer Kameron, koji je zagovarao ostanak UK u EU, pretio je da bi Bregzit mogao dovesti do rata, genocida ili čak i trećeg svetskog rata (*The Telegraph* 2016; *Mirror* 2016).

Takvim primitivnim i neistinitim govorom Tramp, Džonson i Kameron su povlađivali najnižim političkim strastima velikog dela neobrazovanih i uplašanih glasača. Nisu se libili da govore očigledne neistine poput već pomenutog govora Borisa Džonsona u Mančesteru i Trampovih izjava oko toga da Putina nije sreo pre izbora za predsednika SAD, na primer. Zanimljivo je da je Tramp izgovorio neistinu i prilikom potpisivanja Vašingtonskog sporazuma između predstavnika Srbije i tzv. Kosova kada je rekao da je on zaustavio masovna ubijanja između Srbije i Kosova (*Blic* 2020). Naravno da je trebalo da mu bude poznato da su ratna dejstva na području Kosova i Metohije prestala još pre dve decenije. Čak i ako on o tome ništa nije znao njegovi savetnici su mu to morali reći pre susreta s predstavnicima Srbije i tzv. Kosova u Beloj kući. Zato s puno razloga možemo vreme u kome živimo nazvati i *vremenom posle istine*. Objašnjavajući politički govor bivšeg američkog predsednika Norisova i Ingelhart kažu da je Tramp samo jedan od brojnih populističkih lidera koji je usvojio novi način govora. Tako su govorili i Berlusconi, Bepe Grilo (Beppe Grilo), Najdžel Faraž (Nigel Farage), Rodrigo Duarte. Taj rečnik je, kažu oni, „jednostavan, lako ga je zapamtiti i emocionalno jak.” Takav način komunikacije je omogućio liderima da se obraćaju različitim grupama, da komuniciraju s nesoftwareanom publikom i da, ukoliko budu izabrani, izbegnu da ih neko drži za reč zbog jasno definisanih izbornih obećanja (Norris and Inglehart 2019, 75).

Da bi se razumela dubina promena koje se dešavaju u SAD i UK treba reći da su tokom dosadašnje istorije prolazili vekovi pre nego što su se menjali vrednosni sistemi, pravila ponašanja, običaji a sada su samo za nešto više od pola veka ljudi prešli put od materijalizma preko postmaterijalizma do današnjeg vremena rijaliti društava. U bivšim socijalističkim zemljama situacija je još komplikovana jer su njeni građani period od socijalizma do današnje rijaliti kulture, koja se munjevito širi planetom, prešli za nekoliko decenija. Put koji su naši preci prelazili za nekoliko stotina godina pa i više. Sve ovo ostavlja velike posledice na svest ljudi u čitavom svetu, a ne samo u SAD i UK.

Imajući u vidu sve izraženije društvene podele, nestajanje ranije srednje klase, urušavanje demokratije nameće se pitanje kakva je perspektiva razvoja dve vodeće države Zapada? Hoće li one pronaći put ka prevazilaženju velikih unu-

trašnjih podela i iznaći rešenja za socijalne i druge društvene podele s kojima se suočavaju? Šta će biti s demokratijom? Na ta pitanja pokušaćemo da damo odgovor u završnim razmatranjima ovog rada.

Zaključak

Prethodna analiza društvene i političke stvarnosti u SAD i UK je potvrdila našu polaznu hipotezu da su rastuće siromaštvo, socijalne i etničke podele, sve manja dostupnost visokog obrazovanja širim društvenim slojevima, dominacija rijaliti kulture i nepoverenje u demokratske i supranacionalne institucije stvorili preduslove za pobeđe Trampa i Bregzita. Pobeđi Trampa i bregzitera su u velikoj meri doprineli tzv. kulturološki razlozi – posebno briga za održanje sopstvenog kulturnog identiteta i posla usled velikog priliva migranata, kao i međugeneracijska promena sistema vrednosti na čemu s pravom insistiraju Norisova i Inghart, ali sam mišljenja da su ključni ipak bili razlozi ekonomsko-socijalne prirode koje sam naveo u radu. Tramp i Bregzit su pobedili 2016. zato što je nešto više od polovine glasača u SAD i UK smatralo da su to bile političke opcije koje najbolje izražavaju njihove interese, uprkos tome što je po mišljenju liberalne političke i intelektualne elite takva politika vodila u međunarodnu izolaciju i podrivanju demokratskih vrednosti. Njihovom uspehu doprinelo je i to što su Tramp i bregziteri znali bolje da prenesu svoje poruke biračima od njihovih političkih rivala. Njihov govor je bio jednostavniji i prijemčiviji, posebno za one s nižim stupnjem obrazovanja i tzv. rijaliti birače. U svakom slučaju, pobeđe Trampa i Bregzita su pokazatelj velike društveno ekonomske krize koja je zahvatila dve vodeće zemlje Zapada. O dubini krize najbolje govore gotovo potpuna personalizacija partijskog života i politike, porast nasilja i primitivizma u svim oblastima društvenog života, najrazličitije zastrašivanje građana od strane političara. Ove podele su dovele i do ranije gotovo nezamislivog nasilja tokom koga je u Vašingtonu u januaru 2021. ubijeno petoro ljudi. Za stabilnost demokratskog sistema u SAD posebno je opasno to što se linija partijskih podela sve više odvija po osnovu pola, etniciteta, vere. Kao što smo objasnili, Velika Britanija je izbegla radikalizaciju svog političkog života poput one u SAD zato što se podele oko Bregzita nisu odvijale linijom osnovnih podela između dve vodeće političke partije – konzervativaca i laburista.

Pobeda kandidata demokrata, Bajdena 2020. neće puno toga promeniti u društvenom i političkom životu SAD jer su, kao što smo pokazali, velike polarizacije između demokrata i republikanaca ostale i nakon izbora, ogromna većina republikanaca i dalje smatra da je Tramp pokraden a neki strahuju da će novi predsednik pokušati da uvede socijalizam u SAD. S druge strane, Bajden je u skladu sa svojim izbornim programom, u kome je s pravom ukazao na probleme

siromaštva, zdravstva i zapuštene infrastrukture, pokušao da poveća korporativne poreze sa 21% na 28% i poreze na one s najvećim primanjima sa 37% na 39,6% ali su njegovi predlozi sredinom 2021. godine naišli na veliko protivljenje republikanaca, velikih korporacija, berze ali i nekih demokrata (CNBC 2021) Tako se zapravo samo produžava agonija i kriza u kojoj se već dugo nalaze SAD i koja je i dovela Trampa na vlast, samo što je on svojom politikom tu krizu još više produbio.

Zašto je liberalni demokratski sistem u SAD i UK došao u tako veliku krizu? Posle svega što sam napisao na prethodnim stranama i naveo glavne uzroke njegove krize odgovor se sam nameće. Jednostavno, zato što postojeći demokratski sistem više ne ispunjava očekivanja svojih građana. Stabilnost demokratskih sistema se oduvek bazirala pre svega na ekonomskoj uspešnosti koja je dovodila do zadovoljavanja najvažnijih potreba njihovih građana. Sada to, međutim, više nije slučaj. Ekonomski razvoj u ovim zemljama i posebno u SAD ne omogućava više njenim građanima da zadovolje svoje osnovne potrebe. Posebno kada je reč o zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju. Naravno, to se ne odnosi na sve građane, ali broj nezadovoljnih je svakako u porastu. Tokom pandemije korona virusa se procenat siromašnih povećao na gotovo tečinu ukupnog stanovništva. To je onih 30% američkih građana za koje Branko Milanović kaže da nemaju ništa i upozorio da će se sistem dezintegrisati odnosno raspasti, urušiti ako se nešto ne učini (Milanović 2020a). Pandemija je samo zaoštrila sve ove procese koji su već odavno bili vidljivi, kaže Has (Haass 2021.) Pa, hoće li se sistem u SAD raspasti, kao što upozorava Milanović? U ovom trenutku nemoguće je odgovoriti na to pitanje ali Bremer ispravno kaže da je svojom ukupnom politikom Tramp samo pogoršao stanje (Bremmer 2018,163).

Tako je zapravo koncept neoliberalizma, zasnovan pre svega na ljudskoj pohlepi, doveo američko društvo u veliku krizu. Milanović s pravom kaže da je Trampova politika označila konačni trijumf neoliberalizma (Milanović 2020b): „Tretirajući Ameriku kao neku vrstu sopstvenog preduzeća on je na jedan ekstreman, drastičan način pokazao ono što je postojalo i pre njega. Otkrio je da se vlada upotrebom laži, neistina u interesu najbogatijih, na nepotistički način” (Milanović 2020c). Neoliberalizam jeste, s jedne strane, doveo do sada u istoriji neviđenog razvoja tehnologije i omogućio najsposobnijim pojedincima da naprave čuda modernog sveta – mobilne telefone, laptopove, najnovije modele automobila i aviona ali je, s druge strane, veliki broj građana ostao uskraćen za mogućnost da školuje svoju decu, da ima odgovarajuću zdravstvenu zaštitu, da poboljša svoj životni standard. Cezaristički način vladavine Trampa, i krajnje neodgovorno ponašanje Faraža i Džonsona ugrozili su same temelje demokratije, ali da ponovimo još jednom – oni su samo simptom ali ne i uzrok velike krize najuticajnijih zemalja zapadnog sveta. Osnovni uzrok krize je ekstremno neravnomerno raspoređen društveni dohodak u poslednjih nekoliko decenija.

Suočeni sa siromaštvom, neobrazovanjem i pod uticajem rijaliti kulture ljudi sve više zaboravljaju prednosti demokratskog sistema i sve više razmišljaju o drugim oblicima političkog upravljanja koji bi im, po njihovom mišljenju, omogućio bolji i sigurniji život. Vraćajući se na teoriju demokratske tranzicije i konsolidacije Huana Linca (Juan Linz) i Alfreda Stepana (Alfred Stepan) mogli bismo zaključiti da demokratija nije više jedina igra u gradu samo što mnogi to još nisu primetili.

Reference

- Abramowitz, Alan. 2018. *The Great Alignment: Race, Party Transformation and the Rise of Donald Trump*. New Haven: Yale University Press.
- Abrams, Elliot, 2019. „Trump versus Government”. *Foreign Affairs*, No.3, 129–138.
- Applebaum, Anne. 2020. *Twilight of Democracy: The Seductive Lure of Authoritarianism*. New York: Doubleday.
- Armstrong, Kenneth. 2017. *Brexit: Leaving the EU – Why, how and when?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Bennett, Owen. 2016. *The Brexit Club: The Inside Story of the Leave campaign’s Shock Victory*. London: Backbite books.
- Bremmer, Ian. 2018. *Us VS the. The Failure of Globalism*. New York: Penguin.
- Clark, Harold, Mathew J. Goodwin, Paul Whiteley. 2017. *Brexit! Why Britain voted to leave the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cooly, Alexander and Daniel Nexon. 2020. „How Hegemony Ends”. *Foreign Affairs*, July /August, 143–155.
- Diamond, Larry. 2016. „Democracy in Decline”. *Foreign Affairs*, 13. 6. 2016 <https://www.foreignaffairs.com/articles/world2016-06-13/democracy-decline>
- Diamond, Larry. 2020. „A new Administration won’t Heal American Democracy”. *Foreign Affairs*, Novembar 5. 2020. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-11-05/new-administration-wont-heal-american-democracy>
- Diamond, Larry. 2021. „The capitol Siege Is the wake up Call America Should’t Have Needed”. *Foreign affairs*, 7. January 2021. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-01-07/capitol-siege-wake-call-america-shouldnt-have-needed>
- Fukuyama, Francis. 2021. „Rotten to the Core, How America’s Political Decay Accelerated During the Trump Era”. *Foreign Affairs* 18 January 2021. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-01-18/rotten-core>
- Haass, Richard, 2021. „The Pandemic Will Accelerate History Rather Than Reshape It”. *Foreign Affairs* 4.7.2021 <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-07/pandemic-will-accelerate-history-rather-reshape-it>
- Ikenberry, John. 2018. „The End of Liberal International Order”. *International Affairs*, No. 1, 7–23.
- Ikenberry, John, 2020. „The next Liberal Order”. *Foreign Affairs*, July/Avgust, 133–142.
- Levitsky, Steven and Daniel Ziblatt. 2018. *How Democracies Die*. New York: Crown.
- Linz, Juan and Alfred Stepan (eds.). 1978, *The Breakdown of Democratic Regimes: An Introduction*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- Luce, Edward. 2017. *The Retreat of Western Liberalism*. New York: Atlantic Monthly Press.
- Haass, Richard. 2019. „How a World Order Ends”. *Foreign Affairs*, Jan/Feb., 22–31.
- Hochschild, Jennifer and Katherine Einstein. 2015. *Do Facts Matter? Information and Misinformation in American Politics*. Norton: University of Oklahoma Press.
- Mearsheimer, John. 2018. *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Heaven: Yale University Press.
- Milanovic, Branko. 2016. *Global inequality: A new Approach for the age of Globalisation*. Cambridge: MA Harvard University Press.
- Milanović, Branko. 2020a. „The real pandemic Danger is Social Collapse”. *Foreign affairs*, March 2020. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-19/real-pandemic-danger-social-collapse>
- Milanović, Branko. 2020b. „Trump as the ultimate triumph of neoliberalism”. *Global policy journal*, 14. 5. 2020. <https://www.globalpolicyjournal.com/blog/14/05/2020/trump-ultimate-triumph-neoliberalism>
- Norris, Pippa. 2021. „It Happened in America, Democratic Backsliding Shouldn't Have Come as a Surprise”. *Foreign Affairs*, January 7, 2021. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-01-07/it-happened-america>
- Norris Pippa and Ronald Inglehart. 2019. *Cultural Backlash, Trump, Brexit and Authoritarian Populism*. Cambridge University Press.
- Nye, Joseph. 2019. „The rise and fall of American hegemony from Wilson to Trump”. *International affairs*, No 1, 63–80.
- O'Connor, Cailin and James Owen Weatherall. 2020. *The Misinformation Age*. Yale University Press.
- Pribićević, Ognjen. 2018. „Ujedinjeno Kraljevstvo između evropskog i škotskog referenduma”. *Srpska politička misao*, br 1, 185–212.
- Pribićević, Ognjen. 2019. „Britanska diplomatija novca i trgovine”. *Međunarodni problemi LXXI* (2): 137–159.
- Pribićević, Ognjen. 2020. „Trump, Brexit and the crisis of the world liberal order”. *Teorija in Praksa*, No.2, 471–488.
- Putnam, R.D. 1995. „Bowling Alone: America's Declining Social Capital”. *Journal of Democracy* 6 (1): 65–78.
- Rokeach, Milton. 1973. *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Sunstein, Cass (ed.). 2018. *Can it happen here. Authoritarianism in America*. New York Dey St.

Internet i media izvori

- Anderson, Jenny. 2019. „America's top colleges are not the engines of social mobility they say they are”. *Quartz* 13.9. 2019. <https://qz.com/1706334/college-admissions-are-a-game-that-still-favors-rich-over-poor/>
- B92. 2020a. „Tramp: Ne volim da gubim”. *B92* 20. 7. 2020. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=07&dd=20&nav_category=78&nav_id=1709019
- B92. 2020b. „Tramp optužuje Bajdena da je pedofil?” *B92* 13. 8. 2020 https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2020&mm=08&dd=13&nav_category=78&nav_id=1718918

- B92*. 2021. „Studiranje u SAD postaje besplatno, Vol strit da plati”. *B92* 21.4.2021. https://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2021&mm=04&dd=21&nav_id=1846484
- Blic*. 2020. „Trump: zaustavili smo masovna ubijanja izmedju Srbije i Kosova”. *Blic* 20.9.2020. <https://www.blic.rs/vesti/politika/zaustavili-smo-masovna-ubijanja-iz-medju-srbije-i-kosova-tramp-o-tome-zasto-zasluzuje/b8wxpn9>
- CNBC*. 2021. „Biden’s plans to raise taxes on corporations and wealthy are losing momentum”. (<https://www.cnn.com/2021/07/07/biden-tax-plan-corporate-capital-gains-and-income-hike-uncertain.html>)reupblikanaca
- CNN*. 2016. „Trump: I think Islam hates us”. <https://edition.cnn.com/2016/03/09/politics/donald-trump-islam-hates-us/index.html>
- Cronin, Audrey Kurth. 2021. „The Capitol Has Been Attacked Before: This Time It Was Different”. <https://www.american.edu/sis/centers/security-technology/the-capitol-has-been-attacked-before-this-time-it-was-different.cfm>
- Daily Mail*. 2016. „Cameron warns Brexit could lead to war and genocide”. *Daily Mail* 9. May 2016.
- Farage, Nigel. 2016a. „Farage Nigel bacrtracts on Leave campaign’s 350 Pounds for the NHS’ pledge hours after result”. 25. 6. 2016. <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-referendum-result-nigel-farage-nhs-pledge-disowns-350-million-pounds-a7099906.html>
- Farage, Nigel. 2016b. „Ukip leader Nigel Farage speaches resignation European Parliament Brexit victory”. June 24, 2016, www.express.co.uk/news/politics/686024/
- Fox News*. 2020. „Gingrich Newt: Biden-Harris ticket will colapse betwween now and election due to these 3 factors reasons”. *Fox news* 18.8.2020 <https://www.foxnews.com/opinion/biden-harris-ticket-collapse-newt-gingrich>
- Media nations: UK 2019*: https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0019/160714/media-nations-2019-uk-report.pdf
- Mirror*. 2016. „Brexit could triger World war Three, warns David Cameron”. *Mirror* 9 May 2016.
- Mirror*. 2019. „General election: 43 lies, gaffes and scandals that make Boris Johnson unfit to rule”. *Mirror* 7.11. 2019. <https://www.mirror.co.uk/news/politics/37-lies-gaffes-scandals-make-18558695>
- NI*. 2019. „Trump: Moj opoziv bi mogao da dovede do građanskog rata u SAD”. *NI* 30.9.2019. <http://rs.n1info.com/Svet/a530326/Trump-Moj-opoziv-bi-mogao-da-dovede-do-gradjanskog-rata-u-SAD.html>
- Pew research*. 2019. „Brexit divides the UK but partisanship and ideology are still key factors”. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/10/28/brexit-divides-the-uk-but-partisanship-and-ideology-are-still-key-factors/>
- PM speech at Manchester Science and industry Museum*. 2019. 27, july 2019. <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-speech-at-manchester-science-and-industry-museum>
- Reuters*. 2019. „Trump says Boris Johnson will be great prime minister”. *Reuters* 26.8.2019. <https://www.reuters.com/article/uk-g7-summit-trump-johnson/trump-says-johnson-will-be-a-great-prime-minister-idUKKCN1VG1QK?edition-redirect=uk>

- Silesbacena, Isaac. 2019. „Inequalities in UK higher education system”. <https://sites.manchester.ac.uk/global-social-challenges/2019/05/23/inequality-in-the-uk-higher-education-system/>
- Statista. 2017. „Genre breakdown of the top 250 TV programs in the US in 2017”. <https://www.statista.com/statistics/201565/most-popular-genres-in-us-primetime-tv/>
- VOA. 2016. „Debata Klinton –Tramp. Provera činjenica o terorizmu, imigraciji i ekonomiji”. *VOA* 20.10.2016 <https://www.glasamerike.net/a/debata-klinton-tramp-provera-cinjenica-o-terorizmu-imigraciji-i-ekonomiji/3559057.html>
- Wall Street Journal*. 2016. „Trump: Let Me Ask America a Question”. *Wall Street Journal* 14.4.2016. <https://www.wsj.com/articles/let-me-ask-america-a-question-1460675882>
- Washington Post*. 2016. „Why Donald Trump Calls Elizabeth Warren Pocahontas”. *Washington Post* 28 June 2016. <https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2016/06/28/why-donald-trump-calls-elizabeth-warren-pocahontas/>

Ognjen Pribićević

Institute for Social Sciences, Belgrade, Serbia

opribicevic@idn.org.rs

*Trump, Johnson and New Primitivism
– The Manifestations and Causes of Major Crisis in the USA and the UK*

Over the past few decades, major changes have taken place in the two most influential Western countries – the USA and the UK. These changes found political expression in Trump’s presidential victory and the triumph of Brexit in 2016. The purpose of this paper is to analyze the changed political reality in these states and explain its causes. In the first part, the author provides a theoretical framework and discusses the old and new categories to provide explanation for the changes in these states. In the second part, he analyzes the main changes in political life in the USA and UK embodied in Donald Trump and British Prime Minister Boris Johnson. In the third part, he points to the basic causes of the crisis in the USA and UK that led to Donald Trump’s victory in 2016 and UK’s withdrawal from the EU.

The countries that were beacons of civilized dialogue among political opponents now harbor growing intolerance, lack of accountability and ruthless mud-slinging campaigns against political opponents. The radicalization of political life in the USA culminated in former President Trump’s supporters storming the Congress which left five people dead. In the second most influential state of the Western world, during the pro– remain or pro-leave the EU campaign, a British MP was killed while the politicians were stoking fears of impending wars, genocide and even invoked the politics dating back to Hitler and Napoleon. The pol-

icy of exclusiveness pursued by Trump and Brexiteers brought about the social polarization in the USA and the UK unprecedented since the Second World War.

The author proceeds from a hypothesis that deep social and ethnic divisions, rising poverty, less access to higher education for broader social strata, lack of trust in democratic and supranational institutions, obsession with one's own cultural identity, fear of large-scale immigration and domination of reality culture set the stage for the changes in political life in these countries, making it possible for Trump and Brexit to prevail. The paper provides a critical analysis of previous attempts to account for the victory of Trump and Brexit, particularly the theory of cultural backlash by which US political analysts Norris and Inglehart explain the rise of authoritarian populism in the USA and the UK. The author is of the view that following Biden's presidential victory in 2020 the situation in the USA will not change significantly since it is not just the politicians that create the political environment but rather the social and economic situation which has deteriorated even further in the wake of the COVID-19 pandemic. The UK has managed to avoid significant radicalization in political life since the divisions over Brexit did not follow partisan and ideological lines as was the case in the USA.

Keywords: USA, UK, Trump, Johnson, Brexit, populism, liberalism

*Trump, Johnson et le Nouveau primitivisme
– manifestations extérieures et causes de la grande crise
aux États-Unis et au Royaume Uni*

Au cours des dernières décennies de grands changements sont survenus dans deux pays les plus influents de l'Occident – les États-Unis et le Royaume Uni. Les victoires de Trump et du Brexit ont été l'expression politique de ces changements en 2016. L'objectif de ce travail est d'analyser la réalité politique transformée dans ces pays et ses causes. Dans les pays qui autrefois servaient d'exemple lorsqu'il s'agissait de dialogue civilisé entre les opposants politiques, l'intolérance, l'irresponsabilité et les insultes les plus violentes des opposants politiques sont de plus en plus prononcées. La radicalisation de la vie politique aux États-Unis a culminé par l'irruption des partisans de l'ancien président Trump au Congrès ce qui a provoqué la mort de cinq personnes. L'hypothèse de départ de l'auteur est que les clivages sociaux et ethniques profonds, l'appauvrissement continué provoqué principalement par une politique économique néolibérale, l'accès à l'éducation supérieure de moins en moins assuré à des couches les plus larges de la société, la méfiance à l'égard des institutions démocratiques et supranationales, le souci de préserver sa propre identité culturelle et sa profession en raison d'un grand nombre de migrants et la domination

de la culture de télé-réalité ont changé la vie politique dans ces pays et ont créé des conditions pour la victoire de Trump et celle du Brexit. Dans le travail sont analysés les tentatives critiques existantes d'expliquer les causes des victoires de Trump et du Brexit et particulièrement la théorie de la réaction culturelle (*cultural backlash*) par laquelle les politologues américains réputés, Norris et Ingelhardt, expliquent l'augmentation du populisme autoritaire aux États-Unis et au Royaume Uni. L'auteur considère que même après la victoire de Biden aux élections présidentielles en 2020, la situation aux États-Unis ne changera pas considérablement car les hommes politiques ne sont pas les seuls à créer l'ambiance politique, ce sont avant tout les circonstances socio-économiques dans un état, et elles ont encore empiré après la pandémie du covid. Le Royaume Uni a évité une radicalisation importante de la vie politique parce que les divisions autour de la question du retrait ou de l'adhésion à l'UE n'ont pas suivi la ligne des divisions politiques et idéologiques contrairement à celles existant aux États-Unis.

Mots clés: États-Unis, Royaume Uni, Trump, Jonhson, Brexit, populisme, libéralisme

Primljeno / Received: 7.10.2021

Prihvaćeno za objavljivanje / Accepted for publication: 11.01.2022